

Bibliografia

- Komisioni European (1996) Përfshirja e mundësive të barabarta për gratë dhe burrat në të gjitha politikën dhe aktivitetet e komunitetit
- Këshilli European (1996) Raporti final i Grupit të Specialistëve mbi Barazinë dhe Demokracinë
- Këshilli I European (1997) Gratë në politikë në Këshillin European të Shteteve anëtare
- Mc.Crudden, Cristopher (1996) Integrimi Drejtimi i duhur
- Leijenaar, Monique (1997) Integrimi, Hapi tjetër në Politikën e Mundësive të Barabarta diskutimi për takimin european të drejtorëve për Politikën e Mundësive të Barabarta, Amsterdam (Hollandë)7.2.1997
- Nanette Funk & Magda Mueller (1993) Post Komunizmi dhe Politikën Gjinore. Routledge. Londër

Kuptimi i institutit të bashkëjetesës në legjislacionin shqiptar. Parimi i heteroseksualitetit si kufizim që bie ndesh me legjislacionin dhe jurisprudencën europiane

Juelda Lamçe PhD

PEDAGOGE NË DEPARTAMENTIN E DREJTË PRIVATE, FAKULTETI JURIDIK, UNIVERSITETI EUROPIAN I TIRANËS, E-MAIL: JUELDA.LAMCE@UET.EDU.AL

Dokt. Yllka Lamçe

Abstrakt

E drejta për të pasur familje dhe mbrojtja e veçantë që asaj i garantohet nga shteti janë sanksionuar në nenin 53 të Kushtetutës shqiptare. Por për cilën “familje” bëhet fjalë? Përdorimi i lidhëzës “dhe” në paragrafin 1 dhe 2 të nenit 53 dëshmon për ekzistencën e qartë të dy të drejtave të mirëpërcaktuara nga Kushtetuta: përkatësisht e drejta për t’u martuar si dhe e drejta për të pasur familje. Në këtë kuptim, është e qartë se familja nuk njehsohet me institutin e martesës, por gjithashtu ajo mund të përfshijë në domethënien e saj edhe institutin e bashkëjetesës.

Sipas përkufizimit të nenit 163 Kodit aktual të Familjes (KF), bashkëjetesa kufizohet në lidhjen faktike “mes një burri dhe një gruaje”, ndërkohë që çiftet homoseksuale mbeten jashtë kuadrit ligjor. Mospërfshirja e tyre në nocionin e bashkëjetesës, në legjislacionin shqiptar, shtron problemin e përputhshmërisë së këtij përcaktimi ligjor me formulën kushtetuese të parashikuar në nenin 53, me parashikimin e nenit 8 të Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNj) – “E drejta për respektimin e jetës private dhe familjare” – si dhe me jurisprudencën e Gjykatës së Strasburgut. Në dallim nga qëndrimi i saj i mëparshëm, së fundmi,

Gjykata Europiane për të Drejtat e Njeriut (GjEDNj) i ka përfshirë marrëdhëniet mes çifteve të të njëjtit seks jo më në kuadrin e të drejtës private, por në atë të jetës familjare. Garantimi dhe mbrojtja e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut ka qenë gjithashtu objekt i rezolutave më të fundit të Parlamentit Europian, sipas të cilave, vendet anëtare nuk duhet të japin një përkufizim të ngushtë të konceptit të “familjes”. Për këtë arsye, përafrimi i legjislacionit shqiptar me atë europian, kërkon detyrimisht një rishikim të nocionit të bashkëjetesës si dhe një mirëpërcaktim të tij dhe të pasojave që rrjedhin prej tij.

Fjalë kyç: martesë, bashkëjetesë, familje, çifte heteroseksuale, çifte homoseksuale.

Hyrje

Koncepti i bashkëjetesës përfshin në vetvete forma të ndryshme të jetës së përbashkët në çift (homoseksuale apo heteroseksuale), në familje (p.sh. mbesa me gjyshen), në grup (p.sh. ndërmjet studentëve që ndajnë një banesë për një periudhë të përkohshme) etj. Për qëllimet e këtij punimi, do t'i referohemi vetëm bashkëjetesës në çift si institut i së drejtës familjare alternativ ndaj martesës dhe jo formave të tjera të shprehjes së saj. Pavarësisht nga kushtet apo rrethanat në të cilat ka lindur, bashkëjetesa faktike në çift, është shndërruar nga fenomen, në institut të së drejtës familjare, alternativ ndaj martesës. Ajo bazohet në arsye të ndryshme dhe mund të paraqitet si: alternativë e çifteve të divorcuara që kanë mbetur të zhgënjyer nga martesë, rezultat i vështirësive ekonomike apo e pasigurisë për të ardhmen, nevojë e çifteve të reja për të njohur më mirë njëri-tjetrin përpara se të lidhin martesë, zgjedhje e imponuar në kushtet e pamundësisë për të lidhur martesë (p.sh. ekzistenca e një lidhje tjetër martesore), apo rezultat i motiveve të tjera të ndryshme nga ato të sapo përmendura.

Garantimi i një mbrojtjeje ligjore të këtyre marrëdhënieve, pavarësisht nga formalizimi i lidhjes apo vullneti i palëve, përbën një tregues të rëndësishëm të nivelit të civilizimit në një shoqëri demokratike. Në fakt, ndërhyrja e shtetit për të rregulluar ligjërisht këto marrëdhënie, ka të bëjë me mbrojtjen e palëve më të dobëta të një marrëdhënieje siç janë gratë dhe fëmijët. Rëndësia e dyfishtë që merr familja, si institut i të drejtës private dhe publike justifikohet pikërisht nga interesi publik për të mbrojtur këto kategori pavarësisht nëse bëhet fjalë për familje të krijuara nga martesë apo nga bashkëjetesa faktike. Familja meriton mbrojtje nga shteti jo vetëm si njësi biologjike por (dhe mbi të gjitha) si njësi sociale që i përshtatet zhvillimit shoqëror në periudha të ndryshme historike.

1. Bashkëjetesa: nga fenomen në institut i të drejtës familjare

Nocioni i familjes merr kuptim të shumëfishtë si në këndvështrim historik ashtu edhe në lidhje me modelet e ndryshme që gëzojnë mbrojtje në mënyrë paralele brenda të njëjtit shtet. Në këndvështrim, në traditën shqiptare, Kanuni i Lekë Dukagjinit ndalonte bashkëjetesën duke parashikuar sanksione të ashpra, ndërkohë që Kanuni i Skënderbeut dallonte dy forma martesë, me kurorë dhe pa kurorë. Në legjislacionin civil të periudhës zogiste, ligji nr. 15180, datë 16.3.1931 “Mbi ndalimin e bashkëjetesave si bashkëshortë ilegale”, parashikonte se ata që bashkoheshin si burrë e grua sipas zakoneve të vendit për martesë dhe gjendeshin pa e celebruar martesën sipas ligjit, ndëshkoheshin me gjobë, burgim ose internim¹. Më pas, gjatë regjimit monist u miratua ligji nr. 224, datë 25.5.1946 “Mbi legalizimin e bashkëjetesave të ndaluara”. Për efekte të këtij ligji, bashkëjetuesit duhej të lidhnin dhe regjistronin martesën përpara nëpunësit të Gjendjes Civile brenda 6 muajve nga hyrja e tij në fuqi². Regjistrimi i martesës sillte për pasojë shuarjen e padisë penale: në këtë rast, përjashtimisht nuk kërkohet as dhënia e pëlqimit për martesë. Në vijim, dekreti nr. 3161, datë 10.10.1960 “Për ndalimin e bashkëjetesave si bashkëshortë, pa lidhur martesë”, sanksiononte dënimin me gjobë deri në 1000 lekë, burrin që jetonte me një grua si bashkëshortë, pa lidhur martesë të rregullt përpara nëpunësit të Gjendjes Civile. Fenomeni i bashkëjetesave në çift filloi të përhapej në vitet '90 dhe gjeti njohje ligjore për herë të parë në Kodin aktual të Familjes, të vitit 2003. Siç vihet re, ndryshimet e ndjeshme në shoqërinë shqiptare çuan jo vetëm në njohjen formale të Institutit të bashkëjetesës, si lidhje mes një burri dhe një gruaje, por edhe në dekriminalizimin e atyre veprimeve që konsideroheshin si të turpshme, sipas parashikimeve në Kodin Penal të Zogut³, të vitit 1952⁴ dhe 1977⁵.

Koncepti i bashkëjetesës sipas nenit 163 KF i referohet kuptimit të saj *strictu sensu*, si Institut i veçantë i të drejtës familjare, që do të thotë: *lidhje faktike me*

¹ “Burri dënohet me heqje lirie nga një deri në 6 muaj ose me internim nga dy muaj deri në një vit, ndërsa gruaja me një burgim deri në një muaj ose me gjobë deri në 500 franga ari. Kjo përgjegjësi shtrihet edhe mbi ata persona që kishin kujdestarinë mbi ta të cilit kishin dijeni si dhe mbi pleqësinë e fshatit dhe kryetarin e këshillit të fshatit të cilët nuk kishin lajmëruar autoritet e sigurimit publik ose prokurorin”. Shih MANDRO A., *E drejta familjare*, Emal, Tiranë, 2009, fq. 264.

² “Lehtësohet lidhja e martesave mes personave që kishin ndalime për martesë: ndalimi nga gjinia në vijë të tërthortë kufizohet deri në shkallë të tretë. Për të miturit nuk kërkohet pëlqimi i prindërve, i të paralindurve ose i këshillit familjar”. Shih MANDRO A., *op. cit.*, fq. 265.

³ Në kapitullin “Turpime të kundra natyrshme”, në nenin 377 thuhet: “Ay që ban veprën e turpënit të kundra natyrshme (...) ndëshkohet me burgim të randë nga tre muej, deri në dy vjet ose me internim nga një deri në pesë vjet dhe në të dy rastet ndëshkimit i shtohet edhe gjoba e randë, si dhe ndalimi i përkohshëm nga ofiqet publike. Po me këto ndëshkime dënohet edhe ay që turpënohet në këtë mënyrë (...)”.

⁴ Në kapitullin “Krime kundër moralit shoqëror”, neni 289 sanksiononte se: “Pederastia, d.m.th. marrëdhëniet seksuale ndërmjet meshkujve, dënohet: me heqje të lirisë gjer në dhjetë vjet”.

⁵ Në nenin 137 sanksionohet: “Pederastia dënohet: me heqje të lirisë, gjer në dhjetë vjet”.

karakter të qëndrueshëm dhe të vazhdueshëm mes një burri dhe një gruaje që jetojnë në çift. Në dispozita të tjera ligjore, koncepti i bashkëjetesës është dhënë në kuptimin *latu sensu*, si të jetuarit së bashku mes individëve dhe jo vetëm në çift, si burrë e grua. Kështu p.sh., neni 363 i Kodit Civil (KC), përfshin në kategorinë e trashëgimtarëve ligjorë të radhës së dytë, edhe *personat e paaftë për punë të cilët, të paktën brenda 1 viti nga vdekja e trashëgimlënësit bashkëjetonin me atë dhe ishin në ngarkim të tij*; neni 130 i Kodit Penal (KP) sanksionon se *shtrëngimi apo pengimi për të filluar apo vazhduar bashkëjetesën dënohet me burgim gjer në tre muaj*; neni 72 i kodit të Procedurës Civile (KPRC) parashikon *detyrimin për gjyqtarin të heqë dorë nga gjykimi i një çështjeje kur ai vetë ose bashkëshortja e tij bashkëjeton në mënyrë të përhershme me njërin nga palët ose nga mbrojtësit*; neni 37/2 Kodit të Procedurave Administrative (KPRA) parashikon *skualifikimin e punonjësve të organeve të administratës nga proceset vendimmarrëse administrative për arsye se bashkëjetuesi i tij ka një interes direkt ose indirekt në çështjen në fjalë.* Në të kundërt, kuptimin *strictu sensu* të bashkëjetesës e gjejmë p.sh. në nenin 5 të Kodit të Punës, sipas të cilit *përrjashtohen nga fusha e zbatimit të KP punët familjare të kryera nga partnerët bashkëjetues* apo në ligjin kundër dhunës në familje i cili mbron bashkëjetuesit si kategori më vete, krahas bashkëshortëve dhe anëtarëve të tjerë të familjes⁶.

Nga pikëpamja e modeleve familjare paralele, mjafton të përmendim mënyrat e ndryshme të rregullimit ligjor të familjes brenda të njëjtit legjislacion të cilat parashikojnë njëkohësisht rregulla për martesën dhe për format e tjera të bashkëjetesës çift, qofshin këto të regjistruara ose të paregjistruara. Kështu p.sh. vendet skandinave (Finlanda, Norvegjia, Danimarka dhe Zvicra) kanë garantuar mbrojtje të çifteve faktike qoftë heteroseksuale, qoftë homoseksuale, nëpërmjet regjistrimit në regjistrat e gjendjes civile, me qëllim që të mund të përfitojnë nga legjislacioni vendas në fuqi. Në Francë, gjithashtu, ligji mbi *PACS*, datë 12.10.1999, rregullon marrëdhëniet mes çifteve faktike nëpërmjet regjistrimit në një regjistër të posaçëm. Ky ligj nuk përfshin në rregullimin ligjor të martesës në këtë kategori, por në atë që krijon një sistem paralel me të. Në Belgjikë ligji mbi “bashkëjetesën ligjore” njeh autonominë e palëve në rregullimin e marrëdhënies me kufizimin e respektimit të rendit publik dhe të normave morale. Në Spanjë, ligji nr. 13/2005 nuk u kufizua vetëm në njohjen ligjore të lidhjeve faktike homoseksuale, por solli një ndryshim radikal në vetë konceptin e martesës⁷. Ligji holandez, datë 5 korrik 1997, ashtu si ligji spanjoll, ndryshon kuptimin e martesës duke përfshirë në

⁶ Sipas përkufizimit të nenit 3.3 të Ligjit nr. 9669 datë 18.12.2006, i ndryshuar. Shih ANASTASI A., *Të drejtat e gruas në legjislacionin shqiptar*, Broshurë e realizuar nga Prezenca e OSBE-së në Shqipëri, botim i vitit 2010, fq. 26.

⁷ Në Suedi në rast vdekjeje të njërit nga bashkëjetuesit e një lidhjeje të regjistruar, bashkëjetuesi tjetër, ka të drejtë të përfitojë gjysmën e pasurisë. Në Francë, neni 44 i K.C. u ndryshua duke parashikuar se martesë do t'i nënshtrohet të njëjtave kushteve të parashikuara për lidhjen e saj si dhe se do të ketë të njëjtat pasoja nëse bashkëshortët do të jenë të të njëjtit seks. Për më gjerë, shih ASPREA S., *Famiglia di fatto*, 2 ed. Giuffrè, Milano, 2011, fq. 45-69.

të edhe lidhjet homoseksuale. Megjithatë, bashkëjetesat e regjistruara nuk janë e vetmja kategori që gëzojnë mbrojtje. Në Britaninë e Madhe përveç çifteve të regjistruara, garantohej edhe disa të drejta të çifteve të paregjistruara, qofshin ato homoseksuale ose heteroseksuale. Kësaj kategorie i njihen të drejta trashëgimore, të drejta të lidhura me Sigurimet shoqërore, të drejta që rrjedhin nga politikat fiskale, përveç të drejtës së emigracionit dhe të bashkimit familjar⁸.

2. Baza ligjore për mbrojtjen e familjes të krijuar nga bashkëjetesa faktike

Eksperienca e vendeve europiane të sapo përmendura, në rregullim ligjor të bashkëjetesës, është tregues i përhapjes së fenomenit dhe nevojës për garantimin e disa të drejtave, si të drejta themelore të njeriut. Mbrojtja e familjes si bërthama e shoqërisë, e sanksionuar në aktet më të rëndësishme ndërkombëtare⁹, garantohej nga neni 53 i Kushtetutës shqiptare dhe nga parimet e përgjithshme të Kodit të Familjes. Neni 53 i Kushtetutës sanksionon të drejtën për të pasur familje, si një të drejtë më vete dhe të pavarur nga e drejta për t'u martuar, duke i garantuar mbrojtje të veçantë secilës prej tyre (martesës dhe familjes). Kodi i Familjes, përcakton një mënyrë alternative (ndaj martesës) për të krijuar familje, përkatësisht në nenin 163, sipas të cilit bashkëjetesa është bashkim fakti *mes burrit dhe gruas* që jetojnë në çift (...). Kufizimi i institutit i bazuar në diversitetin e seksit mes bashkëjetuesve, lë vend për diskutim dhe gjithashtu ngre dyshimin e arsyeshem të një formulimi që nuk përputhet me frymën e parashikimit kushtetues, në konsideratë edhe të parashikimeve të nenit 8 KEDNj, si dhe të interpretimit të kësaj dispozite nga Gjykata e Strasburgut.

Në fakt, nga pikëpamja e burimeve të së drejtës, vetë Kushtetuta ka parashikuar mundësinë e kufizimit me ligj të të drejtave dhe lirive të parashikuara në të. Kështu kufizimi i të drejtës për të krijuar familje në favor të çifteve heteroseksuale, duke përjashtuar ato homoseksuale, të bën të mendosh për një arsytim në emër të mbrojtjes së “një interesi publik, ose të mbrojtjes së të drejtave të të tjerëve”. Nga ana tjetër, Kushtetuta parashikon se: “kufizimi duhet të jetë në përpjesëtim me gjendjen që e ka diktuar atë” (neni 17/ i Kushtetutës). Shtrohet pyetja: cili është interesi publik i mbrojtur në këtë rast, apo cilat janë të drejtat e të tjerëve që vihen në rrezik nga njohja e institutit të bashkëjetesës edhe në favor të çifteve homoseksuale, që justifikon këtë kufizim? Nëse qëllimi i parashikimit të institutit të bashkëjetesës

⁸ FANTETTI F., *Diritto di famiglia e diritti dei familiari*, Maggioli, Rimini, 2011, fq. 52.

⁹ Kështu p.sh. në nenin 23/1 të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike: “Familja është njësi e natyrshme dhe themelore e shoqërisë dhe ka të drejtë të ketë mbrojtjen e shoqërisë dhe të shtetit”; në nenin 9 të Kartës Europiane të të Drejtave Themelore “E drejta për t'u martuar dhe e drejta për të krijuar familje janë të garantuara”; në nenin 12 të KEDNj. i cili njeh burrave dhe grave “të drejtën të martohen dhe të krijojnë familje, sipas ligjeve vendase që rregullojnë ushtrimin e kësaj të drejte”.

në Kodin e Familjes është njohja e të drejtave që lindin nga një gjendje faktike, në thelb të ngjashme me ato në që lindin nga martesë, shtrohet pyetja: a është kufizimi i bashkëjetesës vetëm për çiftet heteroseksuale në përpjesëtim me mbrojtjen e interesit publik apo të të drejtave të të tjerëve?

Nga sa më sipër mbi hierarkinë e burimeve të së drejtës në sistemin ligjor shqiptar, në interpretimin e dispozitave në fjalë, duhen pasur parasysh angazhimet ligjore të ndërmarra në nivel ndërkombëtar nga shteti shqiptar, që rrjedhin nga aderimi në KEDNj, si dhe nga statusi i posaçëm që Kushtetuta shqiptare i ka njohur kësaj konvente, krahasuar me të tjera marrëveshje ndërkombëtare. Në fakt, neni 17/2 i Kushtetutës parashikon shprehimisht se “kufizimet në fjalë nuk mund të cenojnë thelbin e të drejtave dhe lirive themelore dhe në asnjë rast nuk mund të tejkalojnë kufizimet e parashikuara në Konventën Europiane për të Drejtat e Njeriut”.

Neni 8 i KEDNj sanksionon të drejtën për jetë private dhe familjare. Kuptimi që i është dhënë kësaj dispozite nga GjEDNj ka evoluar në kohë: nga referimi në konceptin tradicional të familjes të krijuar nga martesë, në atë që njeh format e reja të krijimit të familjes nga bashkëjetesa në çift. Interpretimi i kësaj dispozite favorizonte fillimisht vetëm lidhjen bashkëshortore, si të vetmen formë të krijimit të jetës familjare. Më pas, duke u bazuar në interpretimin evolutiv të institutit, në parimin e mosdiskriminimit (neni 14 KEDNj) si dhe në parimin e efektivitetit, GjEDNj ka përfshirë në nocionin e familjes burrin dhe gruan të lidhur nga një marrëdhënie afektive, edhe pse jashtë martesë, dhe së fundi ka njohur “të drejtën e çifteve gay për jetë familjare”.

Në dallim nga orientimi i mëparshëm i saj, Gjykata e Strasburgut, në çështjen *Scalk dhe Kopf kundër Austrisë*¹⁰, u shpreh për herë të parë se marrëdhëniet mes çifteve të të njëjtit seks nuk mund të konsiderohen më në kuadrin e të drejtës private, por në atë të jetës familjare¹¹. Vendimi në fjalë i referohej në radhë të parë pamundësisë për të zbatuar nenin 12 KEDNj (e drejta për martesë) edhe për çiftet homoseksuale. Së fundi, në vitin 2013, në çështjen *Vallianatos dhe të tjerë kundër Greqisë*, GjEDNj u shpreh se: “kur një Shtet vendos të përfshijë në rendin e tij të brendshëm çfarëdo forme të lidhjeve civile, ai nuk mund të përjashtojë çiftet e të njëjtit seks”¹². Kjo për faktin se në vitin 2008 Greqia e kufizoi rregullimin normativ të të ashtuquajturave “Marrëveshjet e lira të bashkëjetesës”, vetëm për çiftet heteroseksuale duke përjashtuar ato homoseksuale.

Nga ana tjetër, mbi rëndësinë e institutit të bashkëjetesës është shprehur edhe Gjykata e Drejtësisë, e kufizuar kryesisht në rastet e bashkimit familjar të punëtorëve komunitarë me familjarët e tyre. Pamundësia për të gjetur një

¹⁰ Me kusht që lidhja të ketë zgjatuar një farë kohe dhe të ketë qenë e qëndrueshme (p.sh. të kenë bashkëjetuar, të kenë lindur fëmijë etj.)

¹¹ Partnerët i kërkoi gjykatës që e drejta për martesë dhe për të krijuar familje, sanksionuar në nenin 12 KEDNj të shtrihet edhe për çiftet homoseksuale. Shih vendimin e GjEDNj aplikimi n. 30141/04, datë 24 qershor 2010.

¹² Vendimi i GjEDNj, datë 7 nëntor 2013, aplikimi n. 29381/09 dhe aplikimi n. 32684/09.

emërues të përbashkët mbi rregullimin ligjor të lidhjeve në çift jashtë martesore ndërmjet vendeve anëtare të BE-së, ka bërë që pozicioni i bashkëshortit/es dhe ai i bashkëjetuesit/es të jetë i ndryshëm.

Ndalimi i çdo forme diskriminimi në bazë të orientimit seksual sanksionohet gjithashtu në Traktatin e Lisbonës, në Kartën e Nicës si dhe në KEDNj. Ndërkohë, Parlamenti evropian është shprehur prej vitesh për njohjen e “të drejtave të barabarta” lidhur me çiftet faktike. Në raportet vjetore mbi të drejtat civile (datë 16 mars 2000) dhe mbi të drejtat e njeriut (datë 15 janar 2003), Parlamenti evropian u ka kërkuar vendeve anëtare regjistrimin e çifteve faktike qofshin ato heteroseksuale ose homoseksuale. Në fakt, edhe pse njohja e martesave gay mbetet në varësi të diskrecionalitetit të secilit vend anëtar, Parlamenti evropian rekomandon adoptimin nga vendet anëtare të çdo lloji tjetër “Instituti ekuivalent”, që mund t’u garantojë çifteve homoseksuale të njëjtat të drejta dhe avantazhe që rrjedhin nga martesë. Së fundi, nëpërmjet Rezolutës datë 14 janar 2009, në lidhje me të drejtat themelore në BE, Parlamenti evropian u ka kërkuar vendeve anëtare të marrin masa për eliminimin e diskriminimit ndaj çifteve për shkak të orientimit të tyre seksual.

3. Problemet ligjore që rrjedhin nga bashkëjetesa në çift. Mungesa e kuadrin ligjor rregullues dhe roli i praktikës gjyqësore në Shqipëri

Duke u nisur nga përkufizimi i bashkëjetesës, sipas nenit 163 të Kodit të Familjes, si dhe nga mundësia që marrëdhëniet lidhur me fëmijët dhe pasurinë gjatë bashkëjetesës të rregullohen me një marrëveshje mes palëve, sipas parashikimeve të nenit 164 të Kodit të Familjes, shtrohen disa pikëpyetje mbi bashkëjetesën dhe pasojat që ajo sjell¹³.

1. Cila është rëndësia e përfshirjes së neneve 163, 164 KF, nëse ajo nuk përvijohet nga dispozita të tjera plotësuese? A mund të shtrihen mbi bashkëjetuesit, dispozitat ligjore të parashikuara për bashkëshortët nga Kodi i Familjes, dhe nëse po deri në ç’masë? Si do të vlerësohet kriteri i stabilitetit dhe i vazhdueshmërisë së bashkëjetesës?

Neni 163 KF jep kuptimin e bashkëjetesës, ndërsa neni 164 KF parashikon mundësinë e rregullimit të pasojave që rrjedhin nga martesë për: a) pasurinë dhe b) fëmijët. Problemi i pasojave që sjell bashkëjetesa në çift nuk shtrohet për marrëdhëniet prind-fëmijë sepse parimi i trajtimit të barabartë të fëmijëve të lindur

¹³ Mbi mungesën e pasojave juridike morale dhe materiale në lidhje me personat që bashkëjetojnë *more uxorio* si dhe domosdoshmërinë e një rregullimi juridik të posaçëm për bashkëjetesën në çift, shih OMARI S., *E drejta familjare*, Universiteti i Tiranës, Tiranë, 2007, fq. 31-32. Autorja vë theksin mbi natyrën juridike të marrëveshjes të parashikuar në nenin 164 të KF si kontratë jotipike, për të cilën do të gjejmë zbatim dispozitat e Kodit Civil mbi veprimin juridik dhe mbi detyrimet.

nga martesë dhe jashtë saj bën që dispozitat e Kodit të Familjes të gjejnë zbatim edhe për këtë kategori¹⁴. Mënyra e ushtrimit të përgjegjësisë prindërore mund të parashikohet shprehimisht në marrëveshje, por gjithsesi në rast mosmarrëveshje mes partnerëve bashkëjetues, vlerësimi i mënyrës së ushtrimit të saj do të bëhet nga gjykata mbi bazën e parimit të mbrojtjes së interesit më të lartë të fëmijës.¹⁵

Për sa i përket marrëdhënieve pasurore, shprehja e lirisë (autonomisë) kontraktore është parashikuar shprehimisht në nenin 660 KC: “Palët në kontratë përcaktojnë lirisht përmbajtjen e saj, brenda kufijve të përcaktuar nga legjislacioni në fuqi”. Sigurisht që nëse bashkëjetuesit do të detyroheshin të respektonin dispozitat ligjore të parashikuara për martesën, atëherë do t’u imponohej një zgjedhje që bie ndesh me vullnetin e tyre të lirë për të mos lidhur martesë. Megjithatë, shtrohet pyetja nëse mund t’iu garantohen disa të drejta (të njohura tashmë në disa vende të tjera europiane), kur bashkëjetesa ka rezultuar e konsoliduar në kohë dhe partnerët kanë kontribuar respektivisht në të ashtuquajturin *ménage* familjar. Kështu p.sh.

a) E drejta për të trashëguar në trashëgiminë ligjore dhe testamentare.

Neni 360 i K.C. përfshin në kategorinë e trashëgimtarëve ligjore *personat e paafte për punë në ngarkim të trashëgimlënësit*, të cilët mund të thirren në trashëgimi në radhën e dytë ose të tretë (nenet 363, 364 të KC). Shtrohet pyetja nëse partneri bashkëjetues mund të konsiderohet si person në ngarkim të trashëgimlënësit? Në favor të trashëgimtarëve që bashkëjetonin me trashëgimlënësin në kohën e vdekjes së tij, neni 368 i KC, parashikon gjithashtu edhe të drejtën për të marrë tej pjesës që u takon në pasurinë trashëgimore, sendet shtëpiake të përdorimit të zakonshëm. Për sa i përket të drejtave si trashëgimtarë ligjorë të fëmijëve të lindur nga bashkëjetesa, këta barazohen me fëmijët e lindur nga martesë me kusht që *amësia ose atësia të jenë njohur rregullisht* (neni 362 i KC).

Për sa i përket trashëgimisë testamentare, partnerët bashkëjetues mund të disponojnë lirisht pasurinë e tyre sipas përcaktimeve të KC duke respektuar dispozitat mbi rezervën ligjore.

b) Kontributi kompensues në rast zgjidhjeje martesë.

Shtrohet pyetja: A do të ketë të drejtë të përfitojë kontributin kompensues ish bashkëshorti që bashkëjeton me një person tjetër. A ndikon bashkëjetesa mes ish-bashkëshortit dhe një personi të tretë në masën e kontributit kompensues që

¹⁴ Neni 4 i KF parashikon se: “Fëmijët e lindur jashtë martesë kanë të njëjtat të drejta dhe detyra si fëmijët e lindur nga martesë”. Ky parim rrjedh edhe nga aderimi i Shqipërisë në Konventën Europiane “Për statusin ligjor të fëmijëve të lindur jashtë martesë”, si vend anëtar i Këshillit të Europës.

¹⁵ Në fakt, një shembull të kujdesit dhe mbrojtjes së fëmijëve të lindur jashtë martesë në legjislacionin shqiptar, e gjejmë në periudhën e sistemit monist, përpara se të sanksionohej parimi i barazisë së fëmijëve të lindur nga martesë dhe jashtë saj, në Kodin e Familjes të vitit 1982. Shih VKM nr.171, datë 14.5.1962 “Mbi kriteret e pranimit të fëmijëve në shtëpitë e foshnjës”, i cili përfshin në kategorinë e fëmijëve që pranohen në shtëpitë e foshnjës, fëmijët e lindur jashtë martesë (neni 3/a).

detyrohet të derdhë ish-bashkëshorti tjetër në rastin e zgjidhjes së martesës? Neni 148 i KF në paragrafin e fundit, përcakton se kontributi kompensues ndërpritet “nëse ish-bashkëshorti përfitues lidh martesë të re”. A mund t’i referohemi interpretimit me analogji, për të arritur në konkluzionin se ndërprerja e kontributit kompensues do të zbatohet edhe në rastin kur ish-bashkëshorti përfitues krijon një lidhje të re bashkëjetese me një person tjetër? Jurisprudenca italiane i ka dhënë përgjigje pozitive pyetjes në fjalë, duke specifikuar se në këtë rast, përfitimet që ka ish-bashkëshorti përfitues nga bashkëjetesa efektive (që përfshin interesa morale, afektive dhe pasurore), nuk duhet të kenë karakter të përkohshëm ose kalimtar¹⁶.

c) Detyrimi për ushqim.

Për sa i përket detyrimit për ushqim, shtrohet pyetja nëse ky detyrim mund të shtrihet edhe për familjen faktike. Dispozitat e Kodit të Familjes dhe të Kodit Civil i referohen shprehimisht marrëdhënieve që lindin nga martesë mes bashkëshortëve ose nga lidhjet gjinore mes anëtarëve të familjes. Mund të argumentohet se përjashtimisht, bashkëjetuesi do të jetë i detyruar të përmbushë detyrimin për ushqim në preferencë kundrejt çdo të detyruari tjetër, vetëm nëse ka qenë përfitues i dhurimit të kryer në favor të tij nga partneri në nevojë (neni 193 i KF). Në lidhje me raportin prind/fëmijë të krijuar nga bashkëjetesa, prindërit nuk shkarkohen nga detyrimi për ushqim edhe sikur t’iu jetë hequr përgjegjësia prindërore (neni 195 i KF).

d) E drejta për të përfituar nga pensioni familjar, si pjesë e pensionit që kishte ose i takonte të ndjerit.

Ligji “Për sigurimet shoqërore në Republikën e Shqipërisë” nuk përfshin në kategorinë e subjekteve të legjitimuar të përfitojnë pension familjar bashkëjetuesin¹⁷. Kategoritë që mund të përfitojnë pension familjar sipas dispozitës në fjalë, nëse plotësohen kushtet e parashikuara në ligj, janë: a) e veja, b) burri i ve, c) jetimi, ç) prindërit, prindërit e prindërve, d) nipërit e mbesat. E veja dhe burri i ve humbasin të drejtën për pension familjar kur martohen. Nga ana tjetër, dispozita e nenit 40/3 i ligjit e cila parashikon shprehimisht se “E veja dhe personi i ve humbasin të drejtën për pension familjar kur martohen”, nënkupton gjithashtu se bashkëjetesa në çift nuk sjell humbjen e kësaj të drejte.

e) E drejta për të kërkuar shpërblimin e dëmit moral dhe pasuror për shkak të vdekjes së bashkëjetuesit.

Sipas praktikës gjyqësore shqiptare: “legjitimim aktiv gëzon edhe personi që pretendon se bashkëjetonte me viktimën pa lidhur martesë me të (*more uxorio*),

¹⁶ Sipas Gjykatës së Lartë italiane, bashkëjetesa do të konsiderohet e qëndrueshme nëse ajo ka zgjatuar 10 vjet. Shih vendimin nr. 4158 datë 17.10.1989, në ASPREA S., *La famiglia di fatto*, 2 ed. Giuffrè, Milano, 2009, fq. 288.

¹⁷ Neni 40 i ligjit nr. 7703 datë 11.5.1993 i ndryshuar.

me kusht që të vërtetohet ekzistenca e bashkëjetesës së qëndrueshme ndjesore dhe ekonomike me të lënduarin a viktimën¹⁸. I dëmtuari mund të provojë shkaktimin e dëmit moral me anë të prezumimit të thjeshtë se, sa më e afërt është lidhja gjinore familjare apo e bashkëjetesës, aq më i rëndë është edhe turbullimi e dhimbja shpirtërore e të afërmit të të lënduarit apo viktimës, pra aq më e lartë është shuma e dëmshpërblimit moral që duhet t'i caktohet nga gjykata”.

2. A mund të gëzojë mbrojtje në legjislacionin shqiptar bashkëjetesa e krijuar gjatë ekzistencës së një lidhjeje martesore? Ndalimet për lidhjen e martesës i referohen vetëm poligamisë ligjore dhe jo asaj faktike. Mund të argumentohet se përderisa neni 163 i KF parashikon si elementë ligjorë të bashkëjetesës jetën e përbashkët që paraqet karakter stabiliteti dhe vazhdueshmëri, ekzistenca e një lidhjeje martesore paralele me lidhjen e bashkëjetesës do të bënte të pamundur përmbushjen njëkohësisht të detyrimeve që rrjedhin nga martesa dhe të atyre që rrjedhin nga bashkëjetesa. Për më tepër, edhe vendet që rregullojnë me ligje të posaçme bashkëjetesën në çift (si *Civil Partnership* në Britaninë e Madhe, *Registered Partnership* në Finlandë dhe Danimarkë, *PACS* në Francë etj.), parashikojnë si ndalime për regjistrimin e tyre ekzistencën e një martese apo të një lidhjeje tjetër të regjistruar.

3. Si ndikon bashkëjetesa në bashkimin familjar në Shqipëri?

Ligji “Për të huajt” i vitit 2013 sjell risi në këtë drejtim në raport me ligjin e mëparshëm të vitit 2008. Sipas nenit 3/14 Ligji Nr. 108/2013 “Për të huajt”: “Anëtarë të familjes” së të huajit janë (...) bashkëjetuesit/bashkëjetuesi, bashkëjetesa e të cilit ka një karakter të qëndrueshëm dhe të provuar (...); Sipas nenit 62/2 të këtij Ligji, “Bashkëjetuesit trajtohen njëllor për aq sa është e zbatueshme, si bashkëshortët, lidhur me bashkimin familjar”.

A janë parashikimet e neneve 163 dhe 164 të KF në përputhje me detyrimet që rrjedhin nga aktet ndërkombëtare? Në këtë kuptim duhet medoemos të mbajmë në konsideratë hierarkinë e burimeve të së drejtës shqiptare, lidhur me normativën mbi të drejtën familjare, përkatësisht nenin 5 të Kushtetutës, i cili sanksionon detyrimin për zbatimin e të drejtës ndërkombëtare të detyrueshme për Republikën e Shqipërisë, dhe nenin 17 të cituar tashmë, mbi Konventën Europiane për të Drejtat e Njeriut, të brendësuar në tekstin kushtetues, sipas të cilit: *kufizimet e të*

¹⁸ Në veçanti, me humbjen e jetës, krahas përkujdesjes, viktimë e mitur nuk mund të kontribuojë më, me të ardhurat që do të siguronte në të ardhmen, në mbajtjen e familjarëve pasjetues me të cilët kishte lidhje gjinore (familjare) shumë të afërt dhe një bashkëjetesë të qëndrueshme, ekonomike dhe afektive (neni 163 i KF). E drejta për të kërkuar shpërblimin e dëmit moral në cilësinë e të dëmtuarit, i përket individualisht (*ius proprius*) edhe secilit prej familjarëve të afërt të personit që ka humbur jetën apo i është cenuar shëndeti nga fakti i paligjshëm, nëse vërtetohet lidhja e tyre e posaçme familjare, ndjesore dhe e bashkëjetesës. Shih, Gjykata e Lartë, Vendim Unifikues nr. 14, datë 14.09.2007, fq. 17.

drejtave dhe lirive të parashikuara në Kushtetutë, në asnjë rast nuk mund të tejkalojnë kufizimet e parashikuara në Konventën Europiane për të Drejtat e Njeriut (neni 17/2 i Kushtetutës).

Konkluzione

Nga analiza e institutit të bashkëjetesës dhe evolucionit të tij deri në legjislacion aktual shqiptar vihen re disa probleme që kanë të bëjnë me pamjaftueshmërinë e dispozitave të Kodit të Familjes për ta rregulluar atë. Në radhë të parë, për sa i përket konceptit, u argumentua se parimi i heteroseksualitetit i parashikuar në nenin 163 të KF, si kusht për njohjen e institutit nga legjislacioni shqiptar, rrezikon të paraqesë aspekte që nuk përputhen me Kushtetutën, nën dritën e interpretimit të nenit 8 të KEDNj, Konventë kjo drejtpërdrejtë e zbatueshme dhe që ka epërsi mbi ligjin shqiptar që vjen në kundërshtim me të¹⁹. Ky interpretim sipas konsideratave më të fundit në vendimet e argumentuara në punim, merr në konsideratë ndryshimet aktuale në shoqëri, dhe për pasojë nevojën për përshtatje në terma normues të saj me realitetin në evoluim e sipër. Parimi i përgjithshëm që ndiqet në përcaktimin e ekzistencës së marrëdhënieve familjare është *ekzistenca e lidhjeve të ngushta personale* midis palëve²⁰.

Aktualisht kadri ligjor vendas në mbrojtje të të drejtave dhe lirive që mund të lindin nga bashkëjetesa paraqitet modest dhe lë shumë për të dëshiruar. Parimi i efektshmërisë të mbrojtjes të këtyre të drejtave dhe lirive, ngarkon shtetet anëtare me detyrime me karakter pozitiv (të cilat shkojnë përtej mosveprimit nga ana e tyre dhe nënkuptojnë veprimtarinë e autoriteteve shtetërore) që këto shtete kanë ndërmarrë me nënshkrimin apo aderimin në Konventë . Në këtë vakum ligjor, edhe roli i praktikës gjyqësore shqiptare ka qenë sporadik. Në fakt, praktika gjyqësore e deritanishme është kufizuar në njohjen e të drejtës së shpërblimit të dëmit të shkaktuar nga vdekja e bashkëjetuesit, por ka lënë shumë për të dëshiruar lidhur me një spektër të gjerë të drejtash morale dhe pasurore që mund të lindin nga bashkëjetesa.

Për këtë arsye, do të ishte e arsyeshme nisja e procesit për hartimin e një ligji të posaçëm, me qëllim rregullimin e aspekteve personale dhe pasurore mes bashkëjetuesve në çift. Eksperienca e vendeve të tjera europiane, si ato të

¹⁹ Mbi epërsinë e KEDNj dhe domosdoshmërinë e përputhshmërisë së ligjeve me të, jurisprudenca e Gjykatës Kushtetuese shqiptare përbën një tjetër burim të pasur normativ orientues. Gjykata Kushtetuese i është referuar vazhdimisht kësaj konvente lidhur me standardet që domosdoshmërisht duhen respektuar lidhur me liritë dhe të drejtat e parashikuara në të dhe protokollet e saj. Në këtë kuptim, shih vendimet 65/1999, 25/2002, 15/2003, 16/2004, 30/2006, 4/2011 e të tjera të Gjykatës Kushtetuese.

²⁰ Shih *Soderback kundër Suedisë*, gjykimi i 28 tetorit 1998, në *E drejta për respektimin e jetës private dhe familjare. Një udhëzues për zbatimin e Nenit 8 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut*, Ursula Kilkelly, botim i Këshilli të Europës, 2011, fq. 17.